

Vámos Jenő: A vámszövetség a fogyasztók szempontjából

legfelhősebb elmélet és a legrövidlátóbb egyéni önzés egyek annak elismerésében, hogy a nagy gazdasági egységek a termelés és fogyasztás nagyobb méreteivel járhatnak, a javak észszerűbb, könnyebb és fejlődés-képesebb kicserélését biztosíthatják, mint az apró, város-államok, vagy más szűkhatáru formái az emberközösségnek. Aki annyira át van hatva a szabadkereskedelmi elvtől, hogy az egész világot az emberi munkamegosztás egységes területének bírja csak elképzelni és a termelési formáknak és állapotoknak tényleg meglevő, okvetlen számbaveendő különbségeit, mint elméletét terhelő ballasztot kidobja — az a felhőkben jár, az a lehetséges nagy gazdasági összefüggéseket kevesli, de mégis jónak tartja, mert közelebb hoz a vágyott egységes világgazdasághoz. Aki viszont azt tartja, hogy az ő kis szatócsboltján kívül nincs fontos emberi érdek és azt a vámoknak és minden más kedvezéseknek sokaságával fentartani a *salus rei publicae*: csakis ebben rövidlátó és önző; de rögtön beismeri, hogy — saját kis üzletének a versenytől megóvása mellett — igen hasznos lenne, ha szükségleteinek beszerzésénél a kínálat nagy tömegével árasztanák el.

Ez a harmonikus felfogás megkönnyíti feladatunkat, amikor azt akarjuk bizonyítani, hogy minden pártnak kedves a középeurópai gazdasági egység fogyasztójának a szerepe.

A fogyasztóknak egyformán előnyére válik a nagyobb kínálat, a kapitalizmus tetőfokára fejlődött nagy gazdasági egységgel velejáró fokozott termelés, de a fogyasztók tömege mégsem egységes a javak nagy özönével szemben. A földműves — míg a földet el nem veszti lábai alól — egyénileg független a legfontosabb fogyasztási cikkek, az élelmiszerek ellátását illetőleg; számára a bő mezőgazdasági termelés mást jelent, mint a városi fogyasztónak. Másképp ítéli meg azokat a szükségleti tárgyakat is, melyek a város termékeiből kerülnek ki hozzá; míg a városnak a falu termelvényei nélkülözhetetlenek, sőt esetleg a városi termékek is, az életszínvonal bizonyos fokán, elsőrendű szükségleteknek számítanak. A földműves még a fejlett termelési módú gazdaságokban is képes önállóan berendezkedni és a termelés és fogyasztás legfőbb feltételeit önmagára nézve önállóan szabályozni. A városi fogyasztónál esetleg a gázfűtés is elsőrendű életszükségletként jelentkezik, a földműves esetleg munkaeszközeiben

sem igényes. Ez a különbség város és falu között minden adott kultúrában megvan, de egyúttal mindig a kultúra mértéke határozza meg, hogy milyen kölcsönhatás áll fenn közöttük egymás javainak kicserélésében, mennyire sikerült egyiknek a másik igényeire hatni, azokat felfokozni. Minél intenzívebb a falu termelése, annál több a mód és az alap a város kultúrájának, iparának, kereskedelmének emelésére, ez viszont a fejlődéshez képest keresi fel termékeivel a falut, új fogyasztókat nevel, igényeket fakaszt, tanítja a falut, új és új ösztönzést ad a mezőgazdasági kultúra fejlődésére.

Ennek a kölcsönhatásnak nézőpontjából kell arra a kérdésre feleletet keresnünk: Mit nyerne a magyar falu és mit a magyar város a nagyobb gazdasági egységben?

*

Németországban öt év alatt, 1905 és 1910 között 41-ről 48-ra emelkedett azoknak a városoknak száma, amelyek százezernél több lelket számláltak. Ebben a 48 városban él az egész népesség egy ötöde, 14 millió ember. Az utolsó évtized népszaporodásának közel háromnegyedrésze Németországban a városokra jut, melyeknek tüne-
ményes fellendülése a német államszövetséggel veszi kezdetét. A leomlott gazdasági korlátokkal adódott az a lehetőség, hogy a német föld meddségre kárhozottatott javai termővé tétessenek, használatlan víziutai és a vasúthálózatnak addig meg sem álmódott sűrű kiépítése a partikuláris visszamaradottságban élő Németország népét egymással oly szoros összekötetésbe hozták, hogy a javak termelésének és kicserélésének mértéke még azoknak álmait is fölülmulta, akik a német államszövetséget minden erős ellenhatás dacára megalkották.

A német falvaktól az ipari középpontok felé megindult elvándorlás új és új tömegeinek bőven adott munkát a német tőke. 1882-ben közel 3 millió ipari üzem $7\frac{1}{2}$ millió munkással dolgozik, míg 1907-ben, a kapitalisztikus koncentráció irányában haladó ipar 3,2 millió üzeme már $14\frac{1}{2}$ millió munkáskésznek ad dolgot. A német városok fogyasztásának korlátlan méretei készítették azután az elvándorlás miatt megrikított népességű német falut arra, hogy kevesebb emberi erő igénybevételevel többet, azaz intenzíven termeljen. A német föld, támogatva az ipar technikai segédeszközeitől, ennek a feladatnak eleget is tett. A német mezőgazdaság 1895-ben összesen közel 100.000 gépet használt, 1907-ben pedig¹ már kétszer annyit; ezalatt a mezőgazdasági termelés úgyszólván megkétszereződött.

A város termékei, az ipar termékei adták meg az új Németországban a módot a mezőgazdasági többtermeléshez, a városi fogyasztók egyre szaporodó milliói a föld megnövekedett hozamának biztos piacot nyújtottak. Ez a kölcsönhatás azonban nem végtelen értékű. A német kapitalizmus teremtő ereje, termelőképessége messze túlhaladja a mezőgazdaság felvevőképességét, termelvényeinek elhelyezésére új és új piacokat kellett meghódítania. A német mezőgazdaság, másrésztől, minden fejlődése dacára sem képes a megkívánt mértékben ellátni a városok piacait. Nem a föld merült ki — a földbirtoklás formája áll útjában Németországban is a földhozam további emelkedésének.

A német birtokrendszer alapján véve ma is teljesen feudális. A nagybirtok Németországban is az uralkodó típus. Poroszországban például több mint 2 millió földművesre a földnek alig egy huszadrésze, 19.000 nagybirtokosra pedig egy ötödöröszt jut osztályul.

A német városok fel tudták venni a földnélküli népesség szaporulatát, de a földbirtoklás formája nem engedte meg, hogy a szaporodó nép saját földjéből megélhessen és a város termékeinek fölöslegét sok millió, szaporodó parasztnépesség fogyassza el. Ezek az okok vitték a Német birodalmat az imperializmus — a háború útjára. A német városok felszívták a mezőgazdasági tartalékmunkásereget, a német kivándorlás idegen területekre nem válhatott jelentékennyé, sőt még számottevővé sem. A német ipar többtermelésének legjava részét olyan államokkal cserélte ki, amelyekkel szemben Németország fegyveres hódító politikára nem gondolhatott; amelyekkel a békés verseny eszközei sokkal inkább összekötötték, mint azokkal a gyarmatokkal, melyeknek meghódítása a német imperializmus kezdetét jelentette. Az imperializmust hívói előtt is az igazolhatja csak, ha a népesség szaporulatának elhelyezésére és a túltermelő ipar érvényesülésére semmi más mód nem kínálkozik.

A német imperializmusnak nem az ipari tőke rakta le szükségképpen való alapjait. A birtokos autokrácia adta meg a kezdést, mely agrárvámokkal kívánta megvédeni a városi fogyasztókra való monopolhasznát, a városok kénytelenek voltak viszont termelésük fölöslegét mindinkább a külföld élelmiszereiért és nyersanyagaiért elcserélni, mert hiszen az ország belső kolonizációját, a belföldi fogyasztás mértékének megfelelő emelkedését a kiváltságok és vámok konzerválta nagybirtokok megakadályozták. Ez a tendencia azután kapóra jött mindazoknak a német városi osztályoknak is, amelyek az imperializmuson nyerni véltek, kapóra a pénztőkének, mely feleslegeit busás profit mellett helyezhette el a meghódított területeken, a kartelleknek és trösztöknek, melyeknek a belföldi fogyasztás további emelkedésére a megvédett nagybirtok nem adott újabb lehetőségeket; a Németországban igen jelentős katonai és hivatalnoki osztályoknak, melyeknek az imperializmus új állásokat, új jövedelmeket jelentett.

A kezdődő imperializmusnak ebben a szakában találta a világháború a német termelést és fogyasztást. Lássuk most főbb vonásaiban, milyen a magyar városnak és falunak struktúrája.

A magyar város nem az ipari fellendülés, a tőke alkotása, hanem a feudális mezőgazdasági termelés alakulata. Számos 50.000 lakosnál is többet számláló városunk — noha egyáltalán nem sok ilyen van — ma sem más, mint a falusi népesség sűrűbb együttlakása. Az ami a várost teszi: a gyárkémények erdei, az ipari munkások ezrei és az őket igazgató hivatalnoksereg, a lüktető kereskedelem, mely szűkös boltok és fényes árúcsarnokok tömkelegén át ezer és ezer közvetítő kézzel szolgálja ki a messze földek és közeli gyárak termékeit — az igényes fogyasztás alig néhány magyar várost jellemez. Falvak a magyar városok jórészt ma is vagy olyannyira, hogy tetőik alatt, mint egy központi nagy tanyában, kisigényű

parasztok tízezrei és a primitív falusi ipar kis kézművesei húzódnak meg — mint a százezer lakosú Szabadkán és Hódmezővásárhelyen — vagy a középkorbeli céhvárosoknál alig fejlettebb közületek, melyekben a környék földműveseinek szükségletét ellátó kereskedelem határozza meg a város jellemét.

A magyar város nem képes felvenni a mezőgazdaságban fölöslegessé vált munkáskezeket. Az elvándorlás nem a városok felé irányul, hanem kivándorlássá válik. Milliós vérveszteségek érik Magyarországot, a legmagyarabb, legdolgosabb, értékes munkaerők százezrei mennek évről-évre tengerentúlra a dollárkapitalizmus erejét, gazdagságát öregbíteni. A város nem tudja őket fölvenni, ipari munkával ellátni — a föld még kevésbé, hiszen attól szakadnak el a legnehezebben.

A városok fogyasztói ezek szerint jól el vannak látva, a föld a megmaradtoknak bő és olcsó ellátást biztosít, minthogy a felesleges fogyasztók tengerentúlra kerültek — ez lenne az észszerű feltevés. A valóság az, hogy a magyar ipari munkáshoz, a magyar városok lakóihoz — ahhoz a viszonylag kevéshez, ami van — sokkal drágábban jutnak el a föld termékei, mint a német városi fogyasztókhoz, így volt ez a háború előtt és a háború alatt is. A magyar városok éhen veszhetnének nem azért, mert nincs mit enniök, hanem mert nem bírják megfizetni, amit a magyar föld terem.

A magyar föld! A legtermékenyebbek, kincsekben leggazdagabbak egyike a világon. Középe, a két folyó között, a legszebb termőföld, a legjobb minőségű liszt magjának termőhelye; hegyei bőven adják a nemes érceket; a Királyhágón túl Európában páratlan földgázforrás éveken át haszon nélkül ömlik a levegőbe; havasai a legalkalmasabb legelőterületek — kihasználatlanul; erdei a legbőségesebb forrásai — a külföldi faiparnak; mérhetetlen vízierői — kárbavesznek; öntözőcsatornái — még nem készültek el; a mezőgazdasággal kapcsolatos iparágak legjobb telephelyei itt vannak — de mezőgazdaságának alig vannak igényei.

A magyar városnak is a magyar faluból kellett volna kisarjadania. A magyar föld alig felét hozza meg annak, amit termelni képes lenne, termelésének javarészét még így is nem a magyar város fogyasztja el. Az igénytelenség, mellyel a magyar föld a város produktumaival szemben állt, nem adott módot arra, hogy a városi termelés nivója és mennyisége emelkedjék, a város megmaradt egészen a legutolsó időkig a primitív falusi szükségletek ellátója és a falusi cserekereskedés lebonyolítója. Emellett a szerep mellett nem halmozódhattak fel a városokban akkora mozgó tőkék, amelyek mindenáron érvényesülést és magas profitot keresve a magyar föld kincseit feltárták volna és megindították volna a kivándorlás helyett az elvándorlást a városok felé. A tőke csak a falvakban halmozódott fel számottevően, ott azután vagy kincsesé vált, tezsaurálódott, vagy földszerzésre fordították. Minthogy pedig a birtokviszonyok teljesen feudálisak, a porosz birtokviszonyoknál is rosszabbak — a földvásárlás nem eredményezhette a termelés fokozását, új és új földdarabok intenzívebb művelés alá vételét, hanem olyan emelkedést okozott a

földárakban, melyből sem a termelésnek, sem a fogyasztásnak — kizárólag csak a földjáradék élvezőinek van hasznuk.

Az ipari fejlődés, a földbirtok minden megkötöttsége ellenére, mégis jelentőssé válik az utolsó évtizedekben. A városoknak ez a sorban előbbre kerülése nem az ipari védővámrendszer, sőt nem is az állami iparfejlesztési akció következménye. A föld kötöttsége, a földművelés primitív állapota nem nyújtott alkalmat a városfejlődésre; a védővámrendszer nem a magyar, hanem az osztrák ipar előnyeit szolgálta; az állami iparfejlesztési politika pedig alapjában volt elhibázott — bizonyos tagadhatatlan eredményeitől eltekintve — mikor a legkevésbé alkalmas telephelyű iparágakat részesítette kedvezésekben, abból indulva ki, hogy mert azokból a legnagyobb a behozatal, azok a fejlesztésre legalkalmasabbak. A magyar városok iparának fejlődése idegen, kívülről való hatás, egy egymásra ható tőkeakkumuláció eredménye. Az osztrák tőke importja indította meg a fejlődést. A megerősödött osztrák tőke előbb kizárólag gyarmatnak, kiviteli területnek tekintette a magyar piacot, amidőn azonban elérkezett az akkumulációnak jelentős fokára, exportképes lett, a legkézenfekvőbb területnek a kincsekben gazdag, iparilag kiaknázatlan magyar föld kínálkozott. Sorra kezdődtek az osztrák tőkétől inaugurált magyar vállalatok. Kezdetben jórészt csak kisebb, fiókjellegű vállalkozások: az osztrák tőke vigyázott arra, hogy a gyermek nagykorúvá ne váljék. Az indítás azonban megtörtént. A második lökést a teaurált magyar földművestőke adta meg. Az, amelyik a vidék és főváros pénzügyeiben hevert addig és betétképpen hozott kamatokat a magyar föld tulajdonosainak. Más szerepe ennek a tőkének nem is volt. A magyar földműves tőkéje éppen olyan igénytelen volt és éppen olyan bizalmatlan a várossal szemben, mint maga a magyar föld.

Az osztrák kezdés mégis legyőzte az ellenállást. A nagy kamatolás, a vállalatok nagy prosperitása vonzott. A falu kezdte építeni a várost. Egyelőre óvatosan, kis étvággal — olyan igénytelenül, amilyen ő maga volt. A földművelés intenzitását emelni, erre kevés a lehetőség a nagybirtok ellenállása folytán; nem olyan ipari vállalatok alakultak tehát, amelyek a falut látják el több tudással és technikával — holott erre lett volna szükség — hanem a város primitív szükségleteinek kielégítését célozzák az első ipari alakítások. Tégla-gyárok, malmok, szeszegetők, cukorgyárok keletkeznek. A magyar liszt, a magyar cukor megteremtésében már összefog az importált osztrák tőke, a faluból származott takarékpénztári tőkével. A kezdet sikerei a városi bankokat észretérítik. Kezdek észrevenni a magyar föld hasonlíthatatlanul nagy, kiaknázatlan jövedelemforrásait, a vállalkozásnak kínálkozó alkalmakat — és aratnak.

Az alakuló ipari vállalatok egymást érik. Kezdetben majdnem kizárólag a fővárosban koncentrálódnak, később elvétve a megfelelő telephely szerint, a vidéki városokban is megtelepsznek. Már 1900-ban 622 gyárvállalat dolgozik a fővárosban, melyek már nemcsak a mezőgazdaság nyerterményeinek feldolgozásával, illetve felfgyártmányok készítésével és nemesítésével foglalkoznak; a hatalmas malomipar mellett jelentős gépipart találunk, mely nemcsak az ország

mezőgazdasági gépszükségletének nagy részét látja el — és indítja meg ezzel a földbirtok változatlan megkötöttsége dacára a mezőgazdasági többtermelést — hanem a Balkán felé is jelentős kivitelt mutat fel. 1900-ban a gyárakban foglalkoztatott 68.000 munkásnak már 40%-át a vas- és fémipar és gépgyártás foglalkoztatja, de jelentős a sokszorosító- és műiparban, vegyészeti iparban, a kő-, agyag- és üvegyiparban és ruházati iparban foglalkoztatott munkások száma is. Iparágak, melyeknek évtizedek óta a legalkalmasabb telephelyük volt ebben az országban, máról-holnapra fejlődnek, szorítják ki a kevésbé versenyképes külföldi gyártmányokat, nevelnek maguknak hazai fogyasztókat és keresik az utat a legközvetlenebb kapcsolatban délkelet felé — mindmennyi a finánc-tőke erejéből.

A finánc-tőkének ebből a mindenhatóságából folyik, hogy a főváros minden ipar kútfeje, ez az egyetlen, igazi „városi” város az országban. Itt a nagybankok székhelye, melyek az ipart tőkével ellátják, itt dolgoznak a nagy kereskedelmi vállalatok, melyek a bel-földi fogyasztást szervezik és nagy lendülettel keresnek új és új fogyasztókat. A centralizációból, a lendületnek ebből az átmenet nélkül valóságából folyik a stílus hirtelenségének sok hibája: a kevés szoliditás, túlnagy éhség és a profithajszolás kíméletlensége. A koncentrikus vállalkozásból gyakran alakulnak ki az érdekszövetségek, vállalkozók nyílt és titkos megállapodásai, melyek az alig szervezett városi fogyasztásnak — melyet addig az agrárvámok által védett nagybirtok sajátított ki kizárólag — új harácsolókat ültetnek nyakába; a falu részére pedig lehetetlenné teszik a városból megindított fejlődés folyamatosságát.

Németországban a fogyasztóké a hatalom jórésze. A város és a falu fogyasztói egyformán hatalmas szervezetekben védik érdekeiket. A Német Fogyasztási Szövetkezetek Központi Szövetsége majdnem teljesen a szervezett munkások befolyása alatt áll. A szövetkezet nagy gazdasági erőt képvisel, most 1,729.858 tagja van és árúforgalma 1914-ben 699 millió márka volt. A szövetkezetekben foglalkoztatott munkások száma 30.522. A szövetkezetek saját üzemeikben 1914-ben 131 millió márka értékű árút termeltek; annak a tőkének összege, amely a szövetkezetek rendelkezésére áll, 243 millió márka. A Szövetségben egyesült különböző fogyasztási és termelő-szövetkezetek megvalósították a szövetkezésnek magasabb formáját is: az ú. n. nagybevásárlót, mely nagy raktárakat tart fenn, nagyon sok árút saját üzemeiben állít elő és így a vele kapcsolatban levő szövetkezeteknek az árúkat olcsóbban szállíthatja. A nagybevásárló a legerősebb nagyüzemekkel is felveheti a versenyt. Egész sereg termelőüzeme van: cipő-gyára, kézműipari-gyára, malma, kávépörköldéje, olajtelepe, öntődéje, szappan- és tésztaipari-gyára, szivar- és dohány-gyára, gyufa-gyára, láda-gyára, fatelepe és banksztyálya százmilliókra menő forgalommal bír. *

Magyarországban minden erő és hatalom, kezdve az államától a községi autonómiák erejéig, a termelők rendelkezésére áll. A városi fogyasztót egyformán használja ki az ipari-, illetve finánc-tőke és az

* Weltner Jakob: *A német birodalom*. 74—75. 1.

agrártermelők osztályérdeke; a falut csak az ipari termelés monopolistái sarcolják meg. A falunak van ez ellen védekezési módja: visszahúzódik igénytelenségének csigaházába. Ezt megint csak a városi fogyasztó sínyli meg, mert a falu termelőmódjának üteme az ő érdekeit is elevenen érinti.

A fogyasztási szövetkezetek itt alig számottevő tényezők. A városi munkások fogyasztási szövetkezetei gyermekcipőkben járnak. Egyetlen hatalmas „fogyasztási szövetkezet” van, a *Hangya*, mely visszája annak, amit Németországban joggal neveznek a fogyasztók szövetkezetének. A falusi termelők produktumait közvetíti a városokhoz egyrészt — és ebben a tevékenységében az agrártermelők erőssége — másrészt a falusi fogyasztók ellátásánál is csak a legutolsó közvetítő kezeket, a szatócsokat helyettesíti, így a falusi fogyasztók részére is alig jelenthet számottevő könnyebbséget.

Javakban gazdag, a fejlődés minden feltételével rendelkező ország ez a mi országunk, melyben a termelés és fogyasztás leglehetőlenebb fejlődési állapotai férnek meg egymás mellett, ahol sok nagy jövőre hivatott vállalkozás hal el csírájában és sokszor csenevész virágot ápolnak állami üvegházban. Ennek a rendkívüliségnek a fejlődés rendellenessége az oka. Németországban a kapitalizmus az elméletileg szabványosnak elfogadott utat teszi meg. A föld felől elvándorolt proletár összehalmozza a város tőkét, a tőkeakkumuláció az elmélet szabályai szerint viharos gyorsasággal megy végbe a vég nélkül növekvő városokban, a kisebb vállalatokat beolvasztják a nagyok, a tőkekoncentrációval együtt nő a városok népessége és végül a felhalmozott ipari tőke személytelenítésével kapcsolatban kialakul a fináncőke. Magyarországon a föld halmozza fel a személytelen tőkét, mely hosszú ideig a bankokban, takarékokban teaurálódik és végre is külső impulzustól hajtva fináncőkévé válik, hogy megadja a magyar városi fejlődés kereteit. Ebben az állapotban találja a háború a termelést és fogyasztást Magyarországon.

*

A feladat könnyebb része volt az adott helyzet vázlatát, mint a gazdasági egység feltevéséből várható fejlődési vonalakat megrajzolni. Abból az erősen megvilágított vázlatból, mely a kétféle termelést és fogyasztást meghatározza, mégis nagy valószínűséggel meg lehet festeni az eljövendő alakulás képét.

A német városok fogyasztóinak milliói élelmiszereket, a német ipar nyersanyagokat, a német fináncőke kiviteli lehetőségeket, az érvényesülésnek új feltételeit keresi; Németország lakossága és az általa teremtett fejlett kapitalizmus keresi azokat a piacokat, ahol javainak feleslegét elhelyezheti; a területeket, ahol vállalkozási szelleme és erői új forrásokra akadhatnak, a fel nem tárt földben rejlő értékeket felszínre hozhatják és megsokszorozíthatják és a német föld erőt új nyersanyagtermő területek erőivel itathatják át. Ne felejtjük el, hogy Németországban ennek az akaratnak, a jövő megalapozására érvényesülő törekvéseknek van a legnagyobb súlyuk!

A magyar mezőgazdaság további fejlődésének elengedhetetlen feltétele a fogyasztópiac olyan megnövekedése, amely a legintenzívebb

magyar földművelésnek is biztos felvevője és egyúttal a mezőgazdaság ipari és technikai anyagszükségletének olcsó kiszolgálója. A magyar gazdaságnak csakis a föld, a minél jobban művelt föld lehet az alapja, erre a többet termelő földre a magyar állam gazdasági életének a jövőben a mainál is százszor nagyobb szüksége lesz. Ne felejtjük el, hogy Magyarországon az állami érdek és a mezőgazdaság érdekéé a döntő szó!

A gazdasági egység első következménye — bármilyen formában, bármilyen átmenettel teremthető az meg — hogy a német ipar tömegcikkei elárasztják a magyar piacot. A városi fogyasztók és a mezőgazdasági népesség egyformán belekerülnek az ipari ellátottság olyan állapotába, melyben eddig nem lehetett részük a magyar ipar fejletlensége és a magyar mezőgazdaság igénytelensége folytán. A német ipar, technika és tőke olyan versenye szabadul ránk, amely lehetetlenné teszi minden a priori életképtelen, mesterségesen nevelt iparágak további létét, rászorítja a normális profittal meg nem elégedő, uzsorahaszonra dolgozó ipari tőkéket a normális gazdasági érvényesülésre. A versenynek minden kíméletlenségével sújtani fogja a magyar korai kapitalizmust és ami a megmérés után könnyűnek találtatik, az pusztulni fog.

Ez a kép igen szomorú azoknak nézőpontjából, akik élvezői a magyar kapitalizmus kivételes helyzetének. Szomorú kép a szubvenciók magyar iparvállalatok egy részére, lesújtó a versenyen kívüli helyzetet kihasználó kartelláit iparágak jövedelmét élvezőkre — arra a pár ezer emberre, akik a magyar tőkekoncentrációt képviselik — a magyar fogyasztók milliói azonban nem fognak a javaknak ebben az özönében tönkremenni.

A falusi fogyasztót kétségtelenül csak előnyökben részesíti egy olyan alakulás, ahol szükségleteiről bőven gondoskodnak; ahol mérhetetlenül megnövekedett piacot talál termelvényeinek elhelyezésére, a város pedig elárasztja őt termékeinek versenyében olcsóbbnál-olcsóbb ajánlatokkal. A falu standardjének változása okvetlen bekövetkezik ilyen helyzetben. Igényei megnőnek, a felfokozott igények készítetik művelési technikájának emelésére, a többtermelésre való igyekezetet állandóan ébren tartja az a tény, hogy minden munkaigényes mezőgazdasági termék könnyen elhelyezhetővé válik. Az a folyamat, melyet a német ipar a német földre gyakorolt, folytatódik magyar földön.

A háború alatt a magyar mezőgazdaság óriási profitra tett szert a mezőgazdasági termékek előnyös értékesítése folytán. Az a tőke, amely a háború alatt a falvakban felhalmozódott, háromféle irányban kereshet érvényesülést. Kincscsé válhatik a ládafiákban, esetleg a takarékpénztárakban. Ez az eset a legkevésbé valószínű. Még ha semmi sem változnék Magyarország gazdasági életében a háború után, akkor sem képzelhető el a heverő tőkék ilyen inaktivitása. Ebben az esetben a felhalmozott tőkék jórészt földvásárlásra fordíthatnának, az amúgy is igen magas földárak hihetetlenül megnőnének, a mezőgazdasági termékek árai pedig emiatt megmaradnának a városi fogyasztókra elviselhetetlen mértékűek, anélkül hogy a föld-

járadékot élvezőkön kívül bárkinek is haszna lenne belőle. A kisebb birtokosokat még inkább nyomná a magas földárak terhei és az ipari termelésnek az élelmiszerdrágasággal együtt járó drágasága — azaz minden maradna a régiben, sőt annál is rosszabbul, néhány ezer már ma is irigylésre méltó úriember gondatlan és henye életmódjának további, előnyösebb biztosítása érdekében.

A gazdasági egységben a felhalmozott tőkének jórészét a termelés intenzitását célzó beszerzésekre fordítaná a magyar falu népe. Ösztönözné őt erre a technikai eszközök olcsósága, a verseny, mely a legkisebb faluba is elvinné a technika újításait és a városi fogyasztók intenzív mezőgazdaságot sarkaló új milliói. „Az a gazda, akivel az új termelőmódot megértetik és eredményességét szemeláttára bemutatják (s ki ugyanekkor érezni fogja vállain az új közterhek nyomását is), minden bizonnyal hajlandó lesz arra, hogy az újmódi termelést elsajátítsa. Ezt joggal csak az vonhatja kétségbe, aki valamiképpen ki tudja mutatni, hogy a gazdálkodó ember esze más törvények szerint működik, mint a közönséges, nem földművelő ember.” Dánielnek ehhez az érveléséhez az elmondottak után nem kell hozzátennünk semmit — azoknak az aggodalma, akik a magyar falu életstandardját féltik az új gazdasági alakulástól, minden alap nélkül való, a többtermelésnek eddig csak jelszóképpen élt fogalma pedig logikai bizonyossággal válik valósággá.

Bonyolultabb a város helyzete az új alakulásban. Nem lenne nehéz a választás, ha arról lenne szó, hogy a magyar városi fogyasztók mai helyzetét helyezzük szembe az eljövő eshetőségekkel. A magyar városok lakóit ma még az ág is húzza. Ők viselik a mezőgazdaság elmaradottságának terheit és ők adóznak a primitív kapitalizmus vámszedőinek, emellett az állam fentartásának gondjából is számbeli arányuknál jelentékenyebb, nagyobb mértékben veszik ki részüket. Ezzel az állapottal szemben az a könnyebbség, ha a német verseny folytán az ipari monopolárakban fizetett teher egy részétől szabadulnának meg — de úgy a földjáradék élvezőinek, mint az államnak fizetett tehertöbblet megmaradna — nem igen érne fel a munkapiacnak a verseny folytán bekövetkezett megromlásával. Kétségtelen, hogy az első időkben, amíg a német-magyar kölcsönhatás kezdeteit élné, nem volna sokkal előnyösebb a városi fogyasztók helyzete. A mezőgazdasági többtermelés bekövetkezésére és hatásának érvényesülésére idő kell. A német ipari termékek versenye ezzel szemben azonnal megrontaná a magyar ipari munkásosztály munkapiacát, megélhetési feltételeit. A mesterségesen fentartott, életképtelen iparágak bukása, az érvényesülésre alkalmas iparágakkal szemben támasztott verseny csökkenése a munkaalkalmakat, az ipari termékek olcsósága nem kárpótolná a munkásokat, nem emelné standardjukat abban a mértékben, ahogyan az ipari tartaléksereg megnövekedése lerontaná. Nem emelhetné, mert a német, magasabb munkabérnek gyorsan érvényesülő hatása sem kárpótolhatná a minden életfeltételt megszabó mezőgazdasági termékek: az élelmiszerek árainak változatlanságáért. Csak amikor már érvényesülni kezdene a mezőgazdasági többtermelés hatása és a

parasztság nagyobb igényessége folytán azok az iparágak számára, melyek megálltak a versenyben helyüket, az egységes nagy piac méretei korlátlanul megnyílnának, csak ekkor következnek be a magyar városoknak és vele a magyar munkásosztálynak az a lendülete, mely a német városokat és a német munkásosztályt jellemzi. Megindulna a városodás a szónak abban az értelmében, amire a német vámegység után láttunk példát és amely alkalmat adna a magyar földtől el nem tartható munkástömegeknek a kivándorlás helyett a városokba való elvándorlásra.

A magyar város ma a primitív kapitalizmusnak egy-két várossra szorítókozó megtestesülése; a feudális mezőgazdaságtól és a mindennél éhesebb és kielégíthetetlen, mert minden nagyobb fejlődési eshetőségtől a priori elzárt banktőkétől egyformán megnyomorított fogyasztók együttélése. Akkor városok lesznek: közvetítői, felvevői és termelői a világ egyik legtermőbb földjének, melyet tudás, technika és igényesség használnak ki a lehető legjobban; városok Kelet és Nyugat kapujában, a világ egyik legfejlettebb ipari kapitalizmusának közvetítői a Nyugat és a fejlődés minden elemével rendelkező Kelet között; városok melyekben millió munkáskéznek ad foglalkozást a határtalanul megnövekedett piac és amelyekben e milliók ereje meghozza a demokráciát a városok proletárjai és az egész magyar föld minden munkáskeze és agya számára egyformán.

A jövőnek a gazdasági egységben így kell alakulnia. Kell, ha egyáltalán vannak gazdasági törvények. A német imperializmus kezdetére a finánc-tőke mindenáron való érvényesülni akarása adta meg az indítékot. Ennek a tőkének biztosabb alkalom az érvényesülésre, több lehetőség fel nem tárt gazdagság kiaknázására aligha adódik, mint a gazdaságilag Németországgal egyesített Magyarországon. Az osztrák tőke indította meg a magyar kapitalizmust, a német tőke fogja kifejleszteni és tető alá hozni. A magyar földnek nemcsak a termőereje kihasználatlan, ipari erői és alkalmi is csak abban a mértékben használtattak ki, amint az eddig felhalmozott tőke mértéke és érdekei megengedték. A német tőkének megvan az ereje és a mértéke, hogy minden kihasználatlan ipari alkalmalmmal éljen és nincs érdeke, mely a termelőerők jó részének parlagon hevertetését kívánná. A mezőgazdaságilag és iparilag intenzív Magyarország egyformán érdeke a gazdaságilag vele egyesült Németországnak: az előbbi, mert nyersanyagokat szolgáltat részére, az utóbbi mert fogyasztókat nevel anélkül, hogy a fejlett német iparral versenyre kelhetne olyan termelési ágakban, melyeknek nem a természet és a telephely előnyei adják meg a verseny jogait és lehetőségeit.

Érthető, hogy minden termelési ág a maga külön szempontjai szerint várja és értékeli a jövőt, melyet a Németországgal való, az eddiginél nagyobb összefüggés, szorosabb gazdasági közösség nélkül egy termelési ágnak vagy érdekképviselőnek eddig hangot adott szószólója sem tud elképzelni. A fogyasztóknak — amely megnevezés alatt azt a legnépesebb, de leglazábban megszervezett érdekeltséget értem, akik testi, primitív ellátottságon felül alig jutnak más javakhoz

— nem igen van szavuk érdekképviseltek útján megvitatni a várható jövő eshetőségeit. A legjobban megszervezett fogyasztó osztály, a magyar munkásság eddig idegenkedő és csak a legközelebbi jövőbe látó szemekkel nézte azt a mozgalmat, mely a középeurópai nagy államszövetséget és ebből a legközelebb elérhető és a legtöbb bizonyossággal jelenthető német-magyar gazdasági közeledést tekintette a jövő ideáljának. Mielőtt pedig a magyar munkásság arra a kérdésre felelne, hogy vállalnia kell-e és szívesen vállalja-e az átmeneti idő súlyát a jövő nagy lendületéért, szemben a jelen nyomorúságaival és fejlődésre alkalmatlan meddőségével — egy dologról nem volna szabad megfeledkeznie:

A világháború annyi munkáskezet pusztított el, annyit rombolt le és semmisített meg az emberi alkotásokból, hogy az új munkában, a kultúra elpusztult javainak helyreállításakor a megmaradt kezek éppen eléggé foglalkoztatva lesznek. Soha jobb alkalom, soha kedvezőbb átmeneti idő egy nagy gazdasági egység megteremtésére nem kínálkozik. Az átmenet rázkódtatásait, a verseny várható elkeseredettségét, a munkapiac erőfeleslegeit a háború után bekövetkező új kultúrunka fogja lecsökkenteni, illetőleg elvonni és bőségesen foglalkoztatni. Ezt az időt elmulasztani egyet jelent azzal, hogy a magyar munkásság útját akarja állni annak az alakulásnak, mely egyedül lehet hivatott az európai népek számára alapul szolgálni oly kötelékben való egyesülésre, melyben békében dolgozhatnak az elpusztult értékek újjáteremtésén és egy eljövő, több emberi belátáson felépülő még nagyobb európai közösség építésén, melynek egyik talpköve, támasza, a Kelet és a Nyugat közötti összekötő hídja, egy új, mérhetlen fejlődésre hivatott Magyarország lenne.